

Потапчук Тетяна

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0003-1680-6976
e-mail: tatvolod@ukr.net

Черсак Ольга

заслужена артистка України, доцент кафедри методики музичного виховання та диригування
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0002-5712-7841
e-mail: olga_chersak@ukr.net

Молодій Ольга

заслужена артистка України, доцент кафедри методики музичного виховання та диригування
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0002-0977-4358
e-mail: mamamela@ukr.net

**МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНОГО
СМАКУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ МИСТЕЦЬКИХ ЗАКЛАДІВ
ОСВІТИ**

Анотація. У статті розглянуто основне джерело естетичного смаку особистості, а саме: музичне мистецтво як засіб художньо-естетичного пізнання та відображення дійсності. Визначено статус музичного мистецтва. Висвітлено розуміння діяльнісної перспективи впливу музики на моральність та духовність майбутнього педагога мистецького закладу освіти. Проаналізовано найважливіше питання вищої музично-педагогічної освіти, постулатом якої є становлення особистості як результату саморозвитку і розвитку її творчих потенцій, що забезпечує всебічну підготовку майбутнього спеціаліста. Розкрито вплив музичного мистецтва на формування естетичного смаку особистості. Акцентовано увагу на тому, що для формування смаку необхідна естетична освіта і музичне виховання. Лише в цьому випадку музичне мистецтво має можливість реалізувати свій потенціал у розвитку особистості. Залучення особистості до музичної діяльності – це одна з найактивніших форм

естетичного виховання й освіти, насамперед, якщо мова йде про формування естетичного смаку майбутнього педагога мистецького закладу освіти. Підкреслено, що виконавство музичних творів є активним видом музичної діяльності, в якому поєднується досвід особистісної, тобто міфологічної, інтерпретації у словах чи візуальних образах музичних уявлень, технічний рівень, досвід творчої діяльності, прослідковується зв'язок логічного та емоційного у структурі особистості.

З'ясовано, що шлях розвитку особистісного естетичного смаку майбутнього педагога мистецького закладу освіти пролягає у формуванні виконавських якостей як взаємопов'язаних елементів: емоційної сфери, мотиваційної сфери, ціннісно-орієнтованої сфери, художньої ерудованості, артистизму, виконавсько-технічних навичок, творчої активності, досвіду вербалізації музичних творів. У виконанні музичного твору відбувається художньо-естетичне самовиявлення виконавця. Виконавець, відповідно до свого естетичного досвіду, адекватно виражає своє розуміння художнього змісту твору, його художнього образу.

Ключові слова: музичне мистецтво, естетичний смак, естетична освіта, майбутні педагоги мистецьких закладів освіти, виконавець, фахівець.

Постановка проблеми. Естетичний смак – це синтез логічного аналізу, емоційних вражень, суджень і переживань, свідомого та інтуїції. Узагальнюючи досвід естетичних переживань та почуттів людини, її естетичних контактів, наголошуємо, що смак – це рух до гармонії в емоційній та інтелектуальній сферах. Саме він формує здатність індивіда на основі сприймання та емоційно-усвідомленої реакції давати оцінку естетичним предметам і явищам згідно з власними естетичними потребами. Дослідники звертають увагу на те, що естетичний смак не зводиться до здатності естетичної оцінки, оскільки не зупиняється на самій оцінці, а завершується присвоєнням або запереченням культурної естетичної цінності (Маленицька, 1995).

Основним джерелом естетичного смаку особистості є музичне мистецтво як засіб художньо-естетичного пізнання та відображення дійсності. Визначення статусу мистецтва, зокрема музичного, та розуміння діяльнісної перспективи впливу музики на моральність та духовність майбутнього педагога мистецького закладу освіти допоможе розв'язати основне питання вищої музично-педагогічної освіти, постулатом якої є становлення особи (інтелектуальне та художнє) як результат саморозвитку і розвитку її творчих потенцій, що забезпечить всебічну підготовку майбутнього спеціаліста.

Завдяки естетичним почуттям, музичне мистецтво дає людині можливість пережити чуже життя як своє, збагатитися досвідом багатьох поколінь, зробити його фактом свого буття. Мистецтво спонукає до співпереживання, співчуття, здатності зрозуміти емоційний стан іншої людини, сприяє формуванню людських відносин, зокрема й естетичного

досвіду. У наукових працях сучасних вчених підкреслюється, що співпереживання – людське почуття, яке пронизує усі види людської діяльності, в тому числі і контакт з мистецтвом: досвід почуттів суспільної людини включає в себе не лише її індивідуальні переживання, але також весь досвід емоційних співпереживань, отриманих в процесі спілкування з іншими людьми у всіх сферах людської життєдіяльності, включаючи і досвід контактування зі світом мистецтва (Орлов, 2001).

Мета статті – проаналізувати музичне мистецтво як засіб розвитку естетичного смаку майбутніх педагогів мистецьких закладів освіти.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Визнаним засобом формування естетичного смаку є мистецтво, насамперед музичне. Це прослідковується в працях В. Орлова, Г. Падалки, В. Радкіної та інших дослідників. Недостатньо висвітленими є питання з формування естетичного смаку студентів мистецьких спеціальностей засобами музичного мистецтва. Окремі аспекти цієї проблеми досліджуються у зв'язку із вдосконаленням процесу підготовки вчителя музичного мистецтва. Йдеться про специфіку інструментальної, вокально-хорової, диригентської підготовки студентів музичних спеціалізацій, формування їх музичної культури, творчої активності, естетичних ідеалів, смаків, оцінних суджень.

Психолого-педагогічні дослідження з питань підготовки педагога мистецького закладу освіти свідчать про те, що проблема формування у фахівців цього профілю естетичного смаку як важливого складника професійної діяльності ще не стала предметом спеціальних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед головних чинників формування естетичного смаку майбутнього педагога мистецького закладу освіти дослідники розкривають механізм взаємовідносин усіх сторін прояву смаку і підкреслюють, що в психологічному ключі естетичний смак – це особлива багатосторонньо обумовлена здатність людини. Ця здатність органічно включає в себе різноманітні властивості почуттєвої свідомості й інтелектуальну логічно обґрунтовану систему переваг і оцінок, що надбудовується над емоційно-почуттєвою сферою та відбиває всебічні ціннісні орієнтації особистості. Естетичні емоції, переживання і почуття несуть у собі потенційні можливості утворення смаку. Однак ці емоції корелюють взаємини індивіда із середовищем переважно на психофізіологічному рівні і виключають усвідомлення суті подібної дії. Цю функцію на себе бере естетичний смак, що в ідеалі передбачає усвідомлене ставлення до усіх взаємозв'язків людини зі світом (Радкіна, 2001).

Великого впливу набуває у процесі формування естетичного смаку особистості професійне середовище і професійна діяльність. Для майбутнього педагога естетично організоване середовище, краса людських взаємин, вчинків, дій є невід'ємною характеристикою його професійної діяльності, прояву певної соціально визначеної естетичної норми. Сфера і зміст діяльності педагога мистецького закладу освіти вимагає наявності

естетичного смаку. Рационалізація естетичних оцінок надзвичайно складна, якщо вона не торкається конкретних способів відтворення естетичного в реальних творах людини. Не сягаючи вершин музичного мистецтва, вони можуть втілюватися у засобах, результатах професійної діяльності (Лісінська, 1997).

Отже, узагальнення вищезазначеного дає підстави розглядати естетичний смак як проміжну форму існування естетичного смаку, особливості якої визначаються змістом і засобами професійної діяльності особистості.

На думку більшості дослідників, естетичний смак складається з декількох компонентів. Емоційний компонент у формуванні естетичного смаку має такі складові: естетичне почуття, естетичне переживання та естетичне сприйняття. Когнітивний компонент складається з естетичного досвіду, естетичної оцінки й естетичного ідеалу. Естетичні потреби характеризують мотиваційний компонент. Психофізіологічний компонент характеризує здібності особистості, що визначають її чутливість до прояву естетичного. Естетичне почуття сполучає у собі природне і соціальне. В естетичних емоціях, переживаннях і почуттях вже на підсвідомому рівні присутній оцінний аспект, що несе у собі потенційні можливості формування смаку. Необхідно звернути увагу на те, що емоції корелюють взаємини індивіда із середовищем переважно на психофізіологічному рівні. Усвідомлення ж суті подібної взаємодії притаманне тільки естетичному смаку. Тобто емоційний компонент дає можливість зародитися естетичному смаку, але розвивається він під впливом когнітивного компоненту, що визначається взаємодією особистості з суспільством, з його культурою.

Щодо психофізіологічного компоненту, то цей компонент майже не піддається впливу зовні. «Різниця смаків означає, що один подразник (зокрема й один художній твір) викликає різні, іноді прямо протилежні почуття», але додає, що «гени визначають лише видові риси, а деталі формуються під впливом зовнішніх умов», тобто природні задатки дуже важливі для формування естетичного смаку, але вони можуть корегуватися зовнішніми факторами. Естетичний смак не є природною властивістю людини і його не можна зводити до психофізіологічних реакцій. Це соціальна, духовна якість людини, що формується в процесі виховання та навчання (Радкіна, 2001).

Таку точку зору ми зустрічаємо у О. Маленицької (1995), яка вважає, що якщо в більшості представників певної групи населення естетичний смак і оцінки збігаються, це значить, що сприйняття в них виявилось подібним у силу виховання, однакових соціальних умов, звичок, але сприйняття від цього не перестало бути обумовленим, певною мірою психофізіологічними властивостями людини: «...для немuzичного вуха найпрекрасніша музика позбавлена змісту, вона для нього не є предметом, тому що зміст якого-небудь предмета для мене простирається рівно настільки, наскільки простирається моє почуття».

Доречно зазначити, що всі компоненти естетичного смаку взаємопов'язані, взаємообумовлені та впливають один на одного. Емоційний та психофізіологічний компоненти формуються під впливом суб'єктивних факторів, а мотиваційний та когнітивний – об'єктивних факторів, але якісне співвідношення компонентів у змісті смаку залежить від діяльності особистості, тому що смак розвивається тільки в процесі діяльності, на що справедливо вказують багато дослідників. Він обумовлений діяльністю людини. Саме діяльність визначає його кількісно-якісний характер (розвинутий / нерозвинутий, добрий / поганий), а також рівень його сформованості.

У практичній діяльності музичне мистецтво розглядається як універсальний суспільний феномен, який сприяє глибокому усвідомленню своєрідності людства, подібності й відмінності між расами, релігіями, культурними традиціями тощо. Будучи результатом людської творчості, джерелом естетичної насолоди, воно незамінне в розвитку креативних здібностей людини. Крім того, музичне мистецтво особистості – це засіб пізнання самої себе і навколишнього середовища, формує звички контролю за власним фізичним, розумовим і емоційним станом і його розвитком (Масол, 2004).

Відомо, що музичне мистецтво має властивість не лише формувати емоційний досвід, але й просвітлювати, очищати людські переживання. Цей вплив – катарсис – є доказом зв'язку художньої творчості з вищими людськими цінностями.

Впливаючи на людину насамперед через переживання, музичне мистецтво володіє унікальною здатністю активізувати емоційну сприйнятливість, збагачувати досвід почувань, а, отже, всебічно розвивати особистість, її ціннісні установки, загальну культуру.

Із усіх мистецтв, музика найбільш яскраво виражає сутність внутрішнього, особистісного життя людини, а, значить, і життя взагалі, оскільки самоспостереження є взагалі єдиним джерелом пізнання глибин буття. Музика приводить у вібрацію саму душу людини: вона діє безпосередньо на організм душі, викликаючи в ній глибокі і найпотаємніші хвилювання. Образне ж мистецтво ставить між душею людини і предметом пізнання образ, тобто відому структуру свідомості, і через цю структуру душа і відчуває буття (Масол, 2004).

Музичне мистецтво перш за все мистецтво емоцій, проте воно здатне впливати на інтелектуальну сферу естетичного досвіду особистості, збагачуючи її естетичні знання. В цьому випадку музичний твір є джерелом інформації про художній світогляд певного періоду, напряду, національної школи митця.

Слід також відмітити обов'язковий зв'язок музично-теоретичних знань з естетичними. Значення естетичних понять і категорій естетики в їх позитивному впливі на музично-теоретичні знання надзвичайно важливе. Розуміння специфіки образної системи музики, умовності її форм, допомагає емоційно і глибинно сприймати твір та інтерпретувати його.

Проблема формування естетичних понять нерозривно пов'язана з аналізом музичних творів і загально-естетичною підготовкою студентів. На необхідність поєднання музикознавчого та естетичного підходу в аналізі музичного мистецтва вказують праці дослідників, в яких підкреслено, що «...важливою перешкодою для широкого розвитку музикознавства є його відрив від естетики... Технічна теорія музики, відірвана від естетики і музично-історичної науки, подрібнюється на ряд індивідуальних дисциплін і не може докорінно вирішити проблем музичного мистецтва. Естетика ж, не спираючись на ретельно вивчений матеріал самої музики, стає занадто затеоретизованою» (Онищенко, 1998).

Завдяки музиці пізнаємо всі відтінки радості, горя, страждань і щастя, які можливо, і не переживали у житті, але які відчуваємо через музику. Вплив музичного мистецтва на формування естетичного смаку особистості не відбувається автоматично, одним лише фактом буття, сприймання і переживання художнього твору. Людині необхідна естетична освіта і виховання – лише в цьому випадку мистецтво має можливість реалізувати свій потенціал у розвитку особистості.

Залучення особистості до музичної діяльності буде однією з найактивніших форм естетичного виховання і освіти тоді, якщо мова йтиме про формування естетичного смаку майбутнього педагога мистецького закладу освіти. Виконавство ж музичних творів – це активний вид музичної діяльності, в якому поєднується досвід особистісної, тобто міфологічної, інтерпретації у словах чи візуальних образах музичних уявлень, технічний рівень, досвід творчої діяльності, прослідковується зв'язок логічного та емоційного у структурі особистості.

Накопичення виконавських умінь та навичок, активізація уяви, асоціативно-образного мислення (міфологічно-змістовного, тобто сутнісного), емоційного поля виконавця, стає передумовою для досягнення високого рівня виконавської діяльності – виконавської інтерпретації як форми прояву особистісного естетичного досвіду. Звідси, виконавство музичних творів як передумова, форма і показник естетичного досвіду – є відправною точкою його дослідження.

Зважаючи на спеціально-музичну підготовку майбутніх педагогів у класі вокалу, диригування, фортепіано, треба насамперед означити коло питань, які вирішуються на таких заняттях. Виконавська діяльність педагога повинна бути тісно пов'язана з програмою, а репертуар, яким він володіє, повинен доповнювати та розширювати рамки естетичні смаки студента.

Професійні виконавські якості майбутнього педагога складаються з органічного поєднання компонентів: розвитку загальномузичних теоретичних знань та вмінь, а також чисто піаністичних навичок, роботи над культурою та технікою виконання, вміння сприймати музику через осягнення її змісту та послідовного втілення його у звучанні.

Спеціальна музична підготовка включає дуже широкий спектр знань, умінь та навичок. Та головне завдання викладача як виконавця полягає в

тому, щоб здобувачі освіти не тільки слухали музику, а й почули, відчували її. Виконавець є співтворцем автора музики, саме від нього залежить те враження, що справляє твір на слухачів (Згурська, 2001)

Аналіз музичної літератури засвідчив, що існує низка необхідних якостей майбутнього педагога мистецького закладу освіти. Більшість педагогів визначають основними такі: художню інтуїцію, художню свідомість, техніку та артистичну волю.

Дослідники акцентують увагу на таких вимогах емоційності сприймання, зосередженості, наявності рельєфних музично-слухових уявлень, творчій уяві, волі до втілення авторського задуму у звуках і бажанні емоційного впливу на слухачів, творче естрадне самопочуття, технічну майстерність. Підкреслюють, що недостатній рівень розвитку чи відсутність однієї з вищезазначених вимог, обов'язково позначиться на якості виконавства та розвитку естетичного смаку (Коробко, 1989).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, аналізуючи дослідження і публікації науковців і практиків, діячів мистецтва, ми виділяємо найбільш необхідні, на наш погляд, якості для розвитку естетичного смаку особистості засобами музичного мистецтва: ерудиція, високий рівень загальної і спеціальної культури мислення; творчість, самобутність інтерпретації; єдність емоційності й свідомості – яскравість почуттів при багатстві асоціацій, швидкість реакції, спостережливість; артистизм – свобода, натхненність виконавця; виконавська воля – вміння яскраво, впевнено передати свою інтерпретацію слухачам, повести їх за собою; технічність – вільне володіння виконавськими прийомами.

Саме музичний твір є дидактичним матеріалом виконавської підготовки, що демонструє зрілість естетичного досвіду виконавця, тому на заняттях першочерговим є завдання об'єднання всіх складових естетичного досвіду здобувача освіти, збагачення їх з метою адекватного втілення художнього змісту твору та донесення його до слухачської аудиторії.

Ми вважаємо, що шлях розвитку особистісного естетичного смаку майбутнього педагога мистецького закладу освіти може пролягати через формування виконавських якостей як взаємопов'язаних елементів: емоційної сфери, мотиваційної сфери, ціннісно-орієнтованої сфери, художньої ерудиції, артистизму, виконавсько-технічних навичок, творчої активності, досвіду вербалізації музичних творів. У процесі виконання музичного твору відбувається художньо-естетичне самовиявлення виконавця, який відповідно до свого естетичного досвіду (почуттів, смаків, світовідчуття тощо) виражає адекватно розуміння художнього змісту твору, його образів, свій внутрішній світ (своє світовідчуття твору).

Отже, естетичний смак збагачує виконавця і робить його здатним точніше зрозуміти і передати художні відтінки музичного твору, його естетичну цінність.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. Подальшого вивчення

потребують проблеми, пов'язані з можливістю екстраполяції здобутих результатів на інші вікові групи з урахуванням особливостей їхнього розвитку і завдань, що висувуються перед сучасною музичною освітою у розвитку естетичного смаку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Маленицька, О. (1995). *Формування естетичного смаку старшокласників засобами народних звичаїв та обрядів*. Кандидат педагогічних наук. Київ, 180 с.

Орлов, В. (2001). Мистецтво і педагогічні технології. *Мистецтво та освіта*. № 1, сс.8–12.

Радкіна, В. (2001). Інтеграція мистецтв у формуванні художньо-естетичного смаку студентів: навчальний посібник. Ізмаїл.: ІДПІ, 124 с.

Лісінська, Т. (1997). Формування естетичного смаку молодших підлітків у процесі вивчення іноземної мови. Кандидат педагогічних наук. Київ, 23 с.

Масол, Л. (2004). Виховний потенціал мистецтва - джерело освітніх інновацій. *Мистецтво та освіта*. № 1, сс. 2–5.

Онищенко, О. (1998). Естетичне виховання: історичні традиції та сучасність. *Мистецтво та освіта*. № 3, сс. 2–6.

Згурська, Н. (2001). Формування музично-виконавської культури майбутнього вчителя. Кандидат педагогічних наук. Київ, 16 с.

Коробко, Е. (1989). Виховання художнього смаку майбутнього педагога. Кандидат педагогічних наук. Київ, 185 с.

REFERENCES

Malenytska, O. (1995). *Formuvannia estetychnoho smaku starshoklasnykiv zasobamy narodnykh zvychaiv ta obriadiv* [Forming the Aesthetic Taste of University Students by Means of Folk Customs and Rites]. Kandydat pedahohinchykh nauk. Kyiv, 180 s. (in Ukrainian)

Orlov, V. (2001). *Mystetstvo i pedahohichni tekhnolohii* [Art and Pedagogical Technologies]. *Mystetstvo ta osvita*. No 1, ss. 8–12. (in Ukrainian)

Radkina, V. (2001). *Intehratsiia mystetstv u formuvanni khudozhno-estetychnoho smaku studentiv* [Integration of the Arts in the Formation of the Artistic and Aesthetic Taste of Students]: navchalnyi posibnyk. Izmail: IDPI, 124 s. (in Ukrainian)

Lisinska, T. (1997). *Formuvannia estetychnoho smaku molodshykh pidlitkiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy* [Formation of the Aesthetic Taste of Teenagers in the Process of Learning Foreign Language]. Kandydat pedahohichnykh nauk. Kyiv, 23 s. (in Ukrainian)

Masol, L. (2004). *Vykhovnyi potentsial mystetstva - dzherelo osvitnikh innovatsii* [The Educational Potential of Art as a Source of Educational Innovations]. *Mystetstvo ta osvita*. No 1, ss. 2–5. (in Ukrainian)

Onyshchenko, O. (1998). Estetychne vykhovannia: istorychni tradytsii ta suchasnist [Aesthetic Education: Historical Traditions and Modernity]. *Mystetstvo ta osvita*. No 3, ss. 2–6. (in Ukrainian)

Zghurska, N. (2001). *Formuvannia muzychno-vykonavskoi kultury maibutnoho vchytelia* [Formation of Musical and Performing Culture for the Future Teacher.]. Kandydat pedahohichnykh nauk. Kyiv, 16 s. (in Ukrainian)

Korobko, E. (1989). *Vykhovannia khudozhnoho smaku maibutnoho pedahoha* [Forming the Artistic Taste for the Future Teacher]. Kandydat pedahohichnykh nauk. Kyiv, 185 s. (in Ukrainian)

MUSICAL ART AS A MEANS OF DEVELOPING AESTHETIC TASTE FOR FUTURE TEACHERS OF ART SPECIALITIES

Tetiana Potapchuk

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Theory
and Methods of Preschool and Special Education,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID 0000-0003-1680-6976
e-mail: tatvolod@ukr.net

Olha Chersak

Honored Artist of Ukraine, Associate Professor
at the Department of Methods of Musical Education and Conducting,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5712-7841
e-mail: olga_chersak@ukr.net

Olha Molodiy

Honored Artist of Ukraine, Associate Professor
at the Department of Methods of Musical Education and Conducting,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0977-4358
e-mail: mamamela@ukr.net

Abstract. The article states that the main source of the aesthetic taste of an individual is musical art as a means of artistic and aesthetic cognition and reflection of reality. The status of musical art and an understanding of the activity perspective of the influence of music on the morality and spirituality of the future teacher of an art educational institution have been determined. The impact of musical art on the formation of an individual's aesthetic taste was revealed, which does not happen automatically, just by the fact of being, perceiving and

experiencing a musical piece. This requires aesthetic education and musical education. Only in this case, musical art has the opportunity to realize its potential in the development of personality. Involvement of the individual in musical activities will be one of the most active forms of aesthetic upbringing and education, especially if it is about the formation of the aesthetic taste of the future teacher of an art educational institution.

It has been found that the way to the development of the personal aesthetic taste of the future teacher of an art educational institution is in the formation of performance qualities as interconnected elements: emotional sphere, motivational sphere, value-oriented sphere, artistic erudition, artistry, performing and technical skills, creative activity, experience of verbalization of musical works. Artistic and aesthetic self-expression of the performer takes place in the performance of a musical work. The performer, in accordance with his aesthetic experience, adequately expresses his understanding of the artistic content of the work, its artistic image.

Keywords: musical art, aesthetic taste, aesthetic education, future teachers of art educational institutions, performer, specialist.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2022 р.